

7-МАВЗУ. ИҚТИСОДИЁТДА МОНОПОЛИЗМГА ҚАРШИ СИЁСАТ ВА РАҚОБАТНИ РИВОЖЛАНТИРИШ

1

- Рақобатнинг моҳияти, шакллари ва усуллари.**

2

- Монополияларнинг иқтисодий асоси ва уларнинг турлари.**

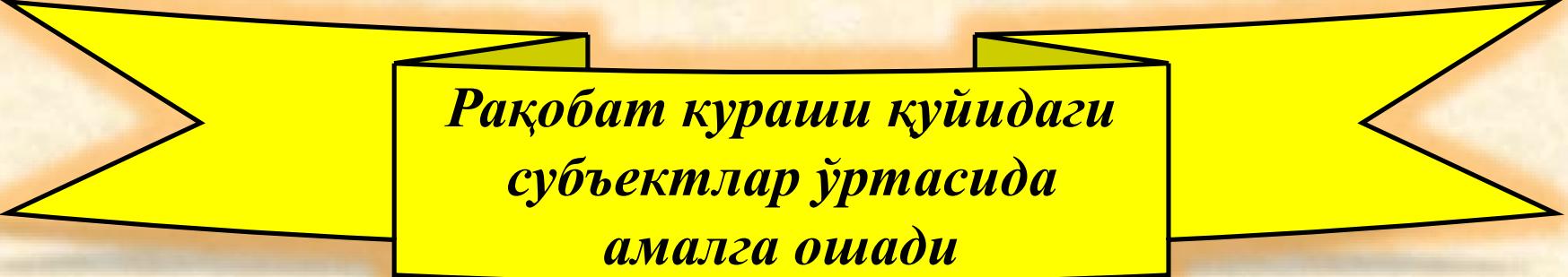
3

- Ўзбекистонда рақобатчилик муҳитининг вужудга келиши ва монополияга қарши қонунчилик.**

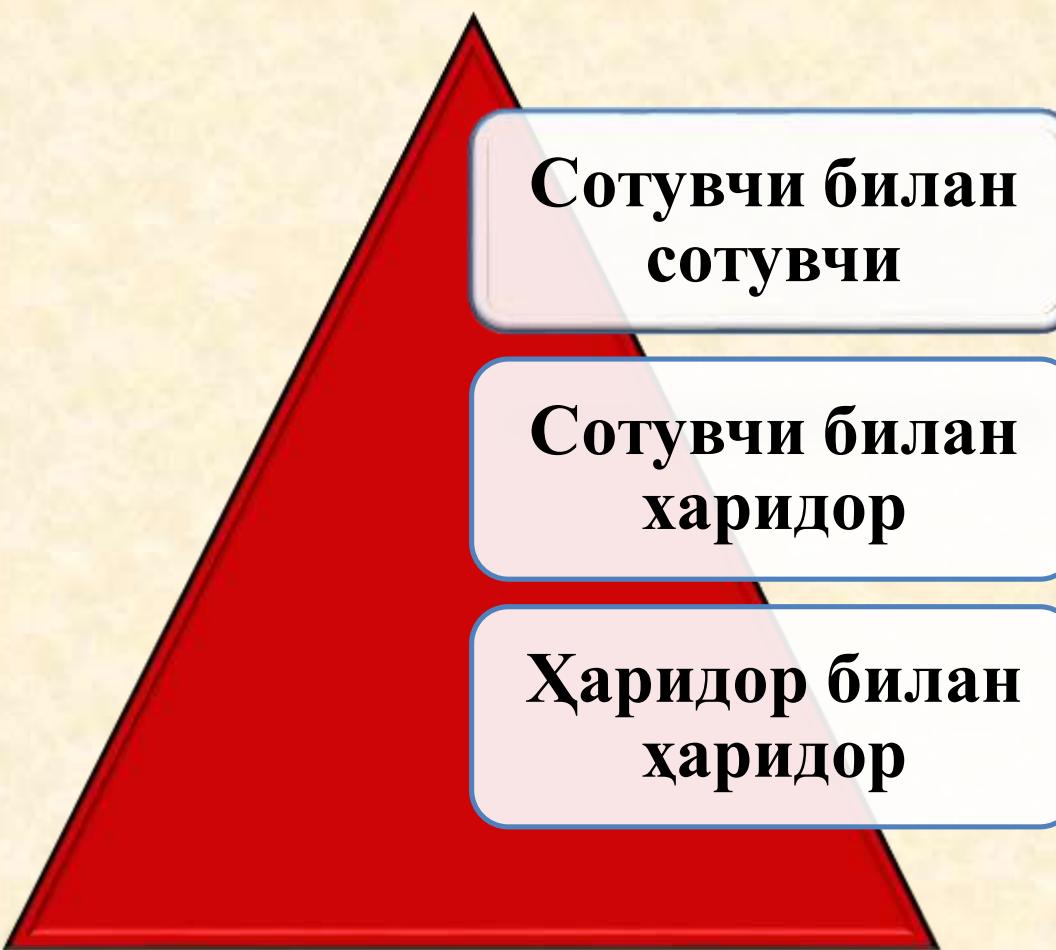
Рақобат

*Бу бозор субъектлари иқтисодий
манфаатларининг
тўқнашувидан иборат бўлиб,
улар ўртасидаги юқори фойда ва
кўпроқ нафлийликка эга бўлиш
учун курашдир.*

*Рақобат кураши қыйидаги
субъектлар ўртасида
амалга ошади*

**Сотувчи билан
сотувчи**

**Сотувчи билан
харидор**

**Харидор билан
харидор**

Рақобатнинг асосий вазифалари

1

- *мартибга солиш*

2

- *ресурсларни жойлаштириш*

3

- *инновацион вазифа*

4

- *мослаштириш*

5

- *таксимлаш*

6

- *назорат қилиш.*

Рақобатнинг асосий турлари

Тармоқ
иҷидаги
рақобат

Тармоқлараро
рақобат

ТАРМОҚ ИЧИДАГИ РАҚОБАТ

Бү

Бир тармоққа тегишли бўлган корхона
ва ташкилотлар ўртасидаги рақобатдир.

*Унинг
турлари*

Эркин
рақобат

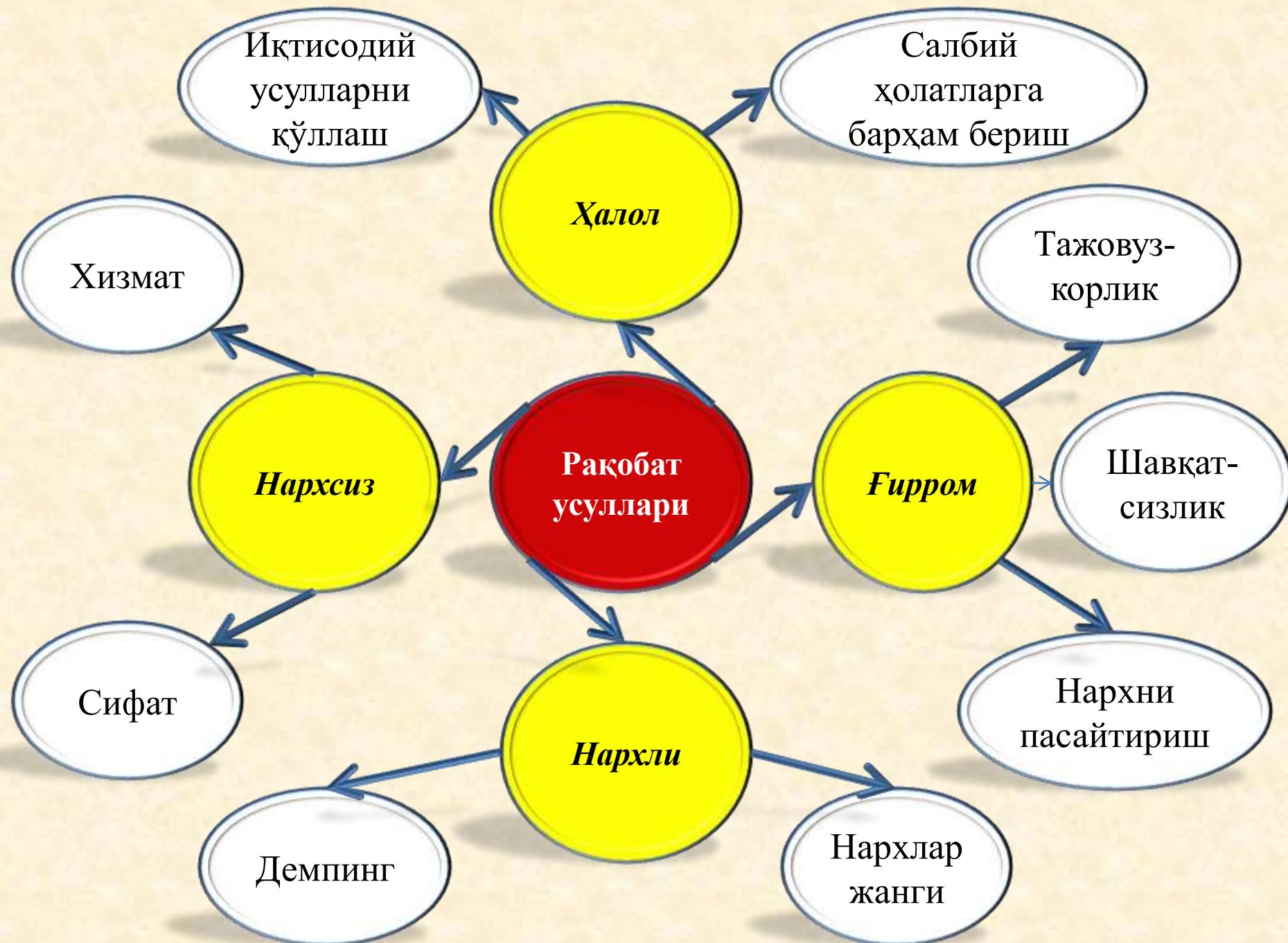
Монопо-
листик
рақобат

Олигопо-
листик
рақобат

Соф
монополия

Тармоқлааро рақобат

*Бу- турли тармоқлар корхоналари ўртасида
энг юқори фойда нормаси олиш учун олиб
бориладиган курашдан иборат. Бундай
рақобат фойда нормаси кам бўлган
тармоқлардан фойда нормаси юқори
тармоқларга капиталларнинг оқиб ўтишига
сабаб бўлади.*

2. Монополияларнинг иқтисодий асоси ва уларнинг турлари.

Монополия – монопол юқори нархларни ўрнатиш ҳамда монопол юқори фойда олиши мақсадида тармоқлар, бозорлар ва яхлит макроиқтисодиёт устидан ҳукмронликни амалга оширувчи йирик корхоналар (фирма, корпорациялар)нинг бирлашмалари.

Монополияларнинг моддий асоси

Бу

*Ишлаб чиқаришининг, яъни ишлаб чиқариш
воситалари, ишчи кучи ҳамда маҳсулот
ишлаб чиқариш ҳажмининг йирик корхоналар
қўлида тўпланиши ҳисобланади.*

Бунинг
асосий
сабаби

*Олинаётган фойда ҳажмининг
кўпайиши*

Монополияларнинг асосий турлари

Бозорни қамраб
олиш даражасига
кўра:

- *Соф монополия*
- *Олигополия*
- *Монопсония*

Вужудга келиши
сабаби ва
тавсифига кўра:

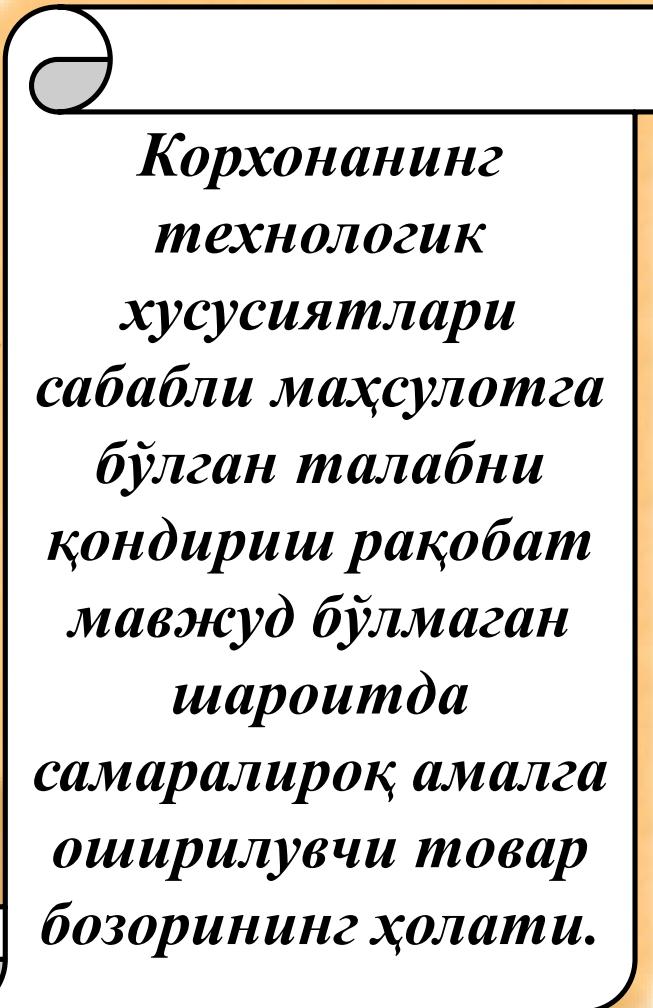
- *Табиий
монополия*
- *Легал (қонуний)
монополия*
- *Сунъий
монополия*

*Табиий
монополия*

Бу

*Корхонанинг
технологик
хусусиятлари
сабабли маҳсулотга
бўлган талабни
қондириш рақобат
мавжуд бўлмаган
шароитда
самаралироқ амалга
оширилувчи товар
бозорининг ҳолати.*

Легал монополия

*Бу қонуний тарзда
ташикил этилувчи
монополистик ҳолат.*

Патент
тизими

Муаллиф-
лик

хуқуқи

Товар
белгилари

Сунъий монополиялар

Монопол фойда олиш мақсадида ташкил этилувчи бирлашмаларнинг шартли номи.

Уларнинг ҳатти -
ҳаракатлари

- 1 • бозорга янги рақибларнинг кириб келишига йўл қўймаслик учун турли тўсиқлар ҳосил қиласди
- 2 • ишлаб чиқарининг энг юксак даражадаги технологиясига эришиб, қолган рақибларини бу даражага чиқишига имкон бермайди;
- 3 • ўз фаолиятини юқори даражада реклама қилиши орқали бошқа рақобатчиларни бозордан сиқиб чиқаришга ҳаракат қиласди.

Сунъий монополияларнинг намоён бўлиш шакллари

Картель

- битта саноат тармоғидаги бир неча корхоналарнинг уюшмаси бўлиб, унинг иштирокчилари ишлаб чиқариш воситалари ва маҳсулотларига ўз мулкий эгалигини сақлаб қолади, яратилган маҳсулотларни сотиш эса квота, яъни маҳсулот ишлаб чиқариш умумий ҳажмидаги ҳар бир иштирокчининг улуши, сотиш нархлари, бозорларнинг бўлиб олиниши ва ҳ.к. бўйича келишув асосида амалга оширилади.

Синдикат

- бир турдаги маҳсулот ишлаб чиқарувчи бир неча корхоналарнинг бирлашмаси. Бунда ишлаб чиқариш воситаларига мулкчилик бирлашма иштирокчиларининг ўзида сақланиб қолгани ҳолда, улар томонилан ишлаб чиқарилган маҳсулот маҳсус ташкил этилган ягона сотиш ташкилоти орқали амалга оширилади.

Сунъий монополияларнинг намоён бўлиш шакллари

Трест

- ишлаб чиқариш воситалари ва тайёр маҳсулотга биргаликдаги мулкий эгаликни таъминловчи ишлаб чиқарувчиларнинг юридик шахс кўринишидаги бирлашмаси.

Консорциум

- тадбиркорларнинг йирик молиявий операцияларини биргаликда амалга ошириш мақсадида бирлашуви

Концерн

- расмий жиҳатдан мустақил бўлган, кўп тармоқли корхоналар (саноат, савдо, транспорт ва банк каби турли соҳа корхоналари) нинг мажмуини ўз ичига олувчи бирлашма.

МОНОПОЛИЯЛарНИНГ ИЖОБИЙ ТОМОНИ

Ижобий томонлар

**у маълум тармоқларда нисбатан самарали
амал қилади ва харажатларнинг тежалишига
олиб келади**

Монополист бўлмаган, майда, рақобатлашувчи соҳа корхоналариға нисбатан монополистик корхоналарда ишлаб чиқаришга илмий-техника тараққиёти ютуқларини жорий этиш учун кўпроқ рағбат ва имконият мавжуд бўлади.

Монополияларнинг салбий томуонлари

ресурсларнинг оқилона тақсимланмаслиги

даромадлардаги тенгизликнинг кучайиши

**иқтисодий турғунлик ва фан-техника тараққиётининг
секинлашуви.**

**иқтисодиётда демократик ҳаракатларнинг тўсиб
кўйилиши**

3. Ўзбекистонда рақобатчилик мұхитининг вужудга келиши ва монополияға қарши қонунчилік.

Ўзбекистонда самарали рақобат мұхитини яратиш учун күриладиган чора-тадбирлар

Иқтисодиётда давлат монополизмининг ҳар қандай намоён бўлишини максимал даражада бартараф этиш.

- Бунинг учун тадбиркорликни ривожлантириш ва иқтисодиётни давлат томонидан бошқариши тизимини тақомиллаштириш учун нисбатан қурай шарт-шароитларни яратишга қаратилган чуқур институционал ислоҳотлар зарур*

Бозор шароитида вужудга келаётган монополияларнинг бозордаги ўз устунлик мавқеларини сустеъмол қилиш имкониятларининг олдини олиш.

- Бунинг учун давлат муассасалари рақобатнинг ривожланишини таъминлашлари лозим*

Ўзбекистонда «Монопол фаолиятни
чеклаш тўғрисида»ги қонун
(1992 йил, август)

Бозорда атайлаб тақчиллик ҳосил қилиш

Нархларни монополлаштириш

*Рақобатчиларнинг бозорга кириб боришига тўсқинлик
қилиш*

Рақобатнинг гирром усулларини қўллаш

Ман Этилади

Қуидаги ҳатти-харакатлар монополияга қарши қонунчиликка зид ҳисобланади:

1

- *хўжалик юритувчи субъект томонидан бозордаги устунлик ҳолатининг сустевъмол қилиниши (5-модда);*

2

- *хўжалик субъектларининг рақобатни чеклашга қаратилган битимлари (ўзаро келишилган ҳатти-харакатлари) (6-модда);*

3

- *давлат бошқаруви органлари ва маҳаллий ҳокимияти органларининг рақобатни чеклашга йўналтирилган ҳатти-харакатлари (7-модда);*

4

- *инсофсиз рақобат (8-модда).*

Ўзбекистонда монопол мавқега эга бўлган корхоналарни Давлат реестрига киритиш мезонлари

Озиқ – овқат
маҳсулотлари учун

Агар корхона ишлаб чиқарган муайян маҳсулотлар бозордаги шу турдаги маҳсулотнинг 20 % идан ортиқ бўлса, бу корхона монополистик корхона сифатида Давлат реестрига киритилади.

Бошқа
товарлар

Агар корхона ишлаб чиқарган муайян маҳсулотлар бозордаги шу турдаги маҳсулотнинг 35 % идан ортиқ бўлса, бу корхона монополистик корхона сифатида Давлат реестрига киритилади.

Монопол корхоналарни Давлат томонидан тартибга солиш усуллари

**Монопол мавқеидаги
корхоналар маҳсулотлариға
нархларнинг энг юқори
даражасини ёки
рентабелликнинг чегарасини
белгилаб қўйиш.**

**Ўз монопол мавқеини
суистеъмол қилган
монополистик бирлашмаларни
бўлиб ташлаш ёки
майдалаштириш.**

Эътиборларингиз учун раҳмат!